

HET DRAMATISCHE JAAR 1914

DE LAATSTE MAANDEN VAN DE BELLE ÉPOQUE

De Clercq en zijn Latemse vrienden

Begin 1914 waren de laatste restanten van de Wereldtentoonstelling uit Gent verdwenen. Zoals reeds in vorige bijdragen vermeld, was De Clercq, gedesillusioneerd in elke politiek, zich volledig aan zijn kunst gaan wijden. In mei 1914 ontstaat *De Leeuwerik* (later gebundeld in *De zware Kroon*, 1915), een gedicht dat zijn visie uit het tweede deel van zijn autobiografie *Harmen Riels*¹ samenvat. In *De Witte kaproen* had hij in een bijdrage *Boven het rumoer* de apolitieke houding van schilder Gust De Smet verheerlijkt: 'Moeten partijknechten (de kunstenaar, JV) dan nog rukken uit zijn vrijdom en sleuren in een kamp? (...) Laat rustig wie werkt voor eeuwen!'. Gusts symbolistisch werk *Eva* of *De Zondeval* inspireert De Clercq tot *De Appel*. Het lange gedicht wordt één van de geprefereerde declamatiestukken van zijn vriend-collega Oscar de Gruyter. Men kan stellen dat De Clercq reeds van voor de oorlog de zoektocht van De Smet begrijpt en verdedigt. Zijn functie van verdediger, propagandist en verkoper van de moderne werken van zijn vrienden tijdens de komende Wereldoorlog komt dus helemaal niet uit de lucht gevallen. Fritz Van den Berghe verlaat begin 1914 zijn gezin en vertrekt naar New York. Zijn vriendin, actrice Stella van de Wiele, raakt echter de VS niet binnen en na 6 maanden houdt Fritz het voor bekeken. Deze dramatische gebeurtenissen zorgen duidelijk voor inspiratie in de hele vriendenkring. Het thema 'de vrouw', liefdestrouw etc. zal de hele oorlog blijven doorwerken en Fritz inspireren tot zijn werk *De Appel* (1919).

De kunstenaars verenigen zich

Dat kunstenaars uit verschillende disciplines mekaar zouden inspireren en stimuleren is ook het doel van het Algemeen Kunstverbond voor beide Vlaanderen dat in juli 1914 wordt gesticht. De Clercq is één van de stimulerende initiatiefnemers. In dit verband leert hij de jonge beeldhouwer Jozef Cantré kennen. Op 4 mei schrijft De Clercq aan zijn 'Zeer Eerwaarde Vriend' Hugo Verriest, die hij gelukwens met zijn verjaardag en tegelijk dankt voor zijn toetreding tot het Kunstverbond. Er zijn nu al een honderdtal leden geworven: 'Uw naam heeft daar natuurlijk met tooverkracht aan meegewerkt.' Hij maakt van de gelegenheid gebruik om een bezoek, samen met zijn vriend Modest Huys, aan te kondigen. Met streekgenoot Streuvels is de verhouding altijd bitterzoet geweest. Spotter De Clercq had Stijn eens gekapitteld in de volgende schimpscheut: *In Vlaanderen zijn geen bergen, maar heuvels; de grootste van onze dwergen heet Streuvels*. Streuvels, die goed de kleine kanten van René kent, prikt in een brief aan De Bom, die het nogal voor De Clercq heeft, als volgt terug: 'Op de vergadering (...) vernam ik van Sevens over de verkwikkelijke uurtjes die gij met de Gentsche vrienden, na mijn vertrek genoten hebt?! - Uwe prachtkerel Declercq moet inderdaad prachtig geweest zijn?!'

---

¹ zie onze webstek/publicaties/Dichter René De Clercq, een eigen weg tussen romantiek en vernieuwing.

In Vlaanderen Vlaams

'De Vlamingen zouden gelijkheid bekomen hebben, indien de Vlaamsche volksvertegenwoordigers hun Vlaamsche vlag voor hun politiek vaandel niet in den zak hadden gestoken', zo verwoordde een flamingant in die tijd ook de zienswijze van De Clercq. De schoolwet of wet op de leerplicht (stemming 21 januari, gepubliceerd 19 mei 1914) steunt niet op het territorialiteitsprincipe (= in Vlaanderen Vlaams) en laat volgens de flaminganten te veel ruimte voor tweetaligheid. In maart 1914 wordt het wetsvoorstel van de zgn. drie kraaiende hanen over de vervlaamsing van de Gentse universiteit door 4 van de 6 afdelingen (63 ja, 43 nee en 12 onthoudingen) van de kamer aangenomen, de regering zoekt een oplossing maar het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog belet een beslissing. Het feit dat het Belgische Parlement de principiële beslissing tot vervlaamsing had genomen, zou een deel flaminganten in 1916 een legaal argument geven om de zgn. von Bissing-universiteit te aanvaarden. De mentale evolutie inzake universiteitskwestie illustreert zich misschien best als volgt: in 1914 steunen 70 Kamerleden openlijk de vervlaamsing daar waar men in 1905 met moeite 5 parlementsleden had gevonden om een eerste gelijkaardig wetsvoorstel in te dienen.

10 centiem het nummer		1 ^o Jaar N ^o 2			
DE					
BESTUURLIJKE SCHEIDING					
— ABONNEMENT — 1 frank 's Jaars		REDACTIE EN BEHEER : GENT, " Vlaamsch Huis ", St Baafsplein, GENT		— ABONNEMENT — 1 frank 's Jaars	
<p>De afgevoerde worden verzocht den afbonnemingsprijs zelf op te zoeken en 's adres van redactie te behooren</p> <p>" VLAAMSCH HUIS ", ST-BAAFSPLEIN, GENT</p> <p style="text-align: center;">ONS OPTREDEN</p> <p>Dat ons optreden aan een noodzakelijkheid beantwoordde, vindt zijn bewijs in het aantal inschrijvers op ons blad, en in de instemming die wij bij vele overtuigde vlaamschgezinden mochten genieten.</p> <p>Iets is opvallend: in de pers werd weinig of niet over ons blad gesproken. Men stond vóór de verkiezingen, nietwaar, en dan mag men immers niet strafeloos de flaminganten aanvaalen! We zouden trouwens benieuwd zijn te lezen wat <i>Vlaamsche Gazer</i>, of <i>Het Handelsblad</i> wel hadden kunnen uitvinden om hun handelswijze — getuigt in ons eerste nummer — trachten te verbloemen. Dat de pers over ons spreekt of niet is daarbij maar een kwestie van heel ondergeschikt belang:</p>		<p>ken. In Vlaanderen zuden noch katholieken, noch liberalen, noch socialisten moeten meester zijn, maar Vlamingen. Dat is ons streven! En dat bange menschjes of wijze bollen, met den zoogezegden practischen geest der « middelmaatsche » Belgen begaafd, maar razen van « utopie » en « practisch onmogelijke zaak », de socialisten zijn ook begonnen hé, met heel, heel weinigen, en men noemde ze toch ook « utopisten »? Wij, Vlaamsche nationalist, staan natuurlijk buiten het socialisme — dit gezegd om alle opzettelijk misverstand te vermijden vanwege sommigen, die ons blad vijandig zijn — maar we stellen vast hoe die « dreamers » toch zóó ver reeds geraakt zijn. Waarom zouden wij, met ons veel schooner ideaal — de herleving door zelfstandigheid van een <i>gansche</i> volk — niet even ver, en verder, kunnen geraken?</p> <p>Andere flaminganten keurden den loon af van ons eerste nummer. Volgens hen deden we niets dan afbreken en ons vijf-jen kweeken in plaats van overtuigen. Maar, in Gods naam, als ik een machtige burch wil bouwen, daar</p>		<p>zaad op geen opruuchbaren bodem wordt gestrooid, dat we eens ons zelf kunnen worden, dat we de <i>Bestuurlijke Scheiding</i> — met de vriendelijke en onhandige medewerking van de Waalsche makke haantjes — wel degelijk zullen veroveren!</p> <p style="text-align: right;">TUSTOR</p> <p style="text-align: center;">Waar het schoentje den Waal rijft</p> <p>In ons vorig nummer trokken we de aandacht op het artikel uit het wallonistenblad <i>La Nation</i> waarin een der haantjes zich klagend uitliet over het geboortecijfer in Wallonië dat zoo veel bij dit van Vlaanderen ten achter blijft.</p> <p>Een onzer vrienden had zich de moeite getroost de cijfers op te zoeken en te tellen uit de jongste statistiek en die te vergelijken bij die van 1900. En waarachtig, 't en is niet moeilijk te begrijpen, waarom de haantjes zich zoo weren sedert drie, vier jaar... maar och arme! 't zal luttel baten... En gij lieden ook, sinjeuren Franskijons, komt en leest en</p>	

Het blad De Bestuurlijke Scheiding verscheen in Gent van 1 mei 1914 tot 1 augustus 1914. De redactieleden zouden naadloos in het eerste activisme van Jong Vlaanderen terecht komen.

Tegen het verwaterend flamingantisme kwam in mei een nieuw blad *De Bestuurlijke Scheiding* uit met o.m. De Clercq's oud-student Marcel Minnaert en een aantal andere mensen die we enkele maanden later in het eerste activisme rond ds. Domela Nieuwenhuis zullen terugvinden. De auteurs die onder de pseudoniemen Testor I, II, III, etc. schreven, spaarden ook 'de drie kraaiende hanen' niet: 'In den etter uwer rottende partij-politiek, verstikt gij, onwaardige Vlaamschgezinde politiekers! Achteruit, gij laffe belovers en laaghartige verraders!' Het in 1912 door Jules Destrée gelanceerde recept van bestuurlijke scheiding, maar dan met een eentalig Vlaanderen, werd als enige valabele oplossing naar voren geschoven.

Het Vijfde Grootnederlandse Studentencongres in Gent

Op 4, 5 en 6 april 1914, zou Marcel Minnaert, één van de 'Testoren', krachtig geholpen door een andere oud-student van De Clercq nl. Edward Domela, het *Vijfde Grootnederlandse Studentencongres* te Gent als voorzitter leiden. Het gebeuren ging door in het nagelnieuwe feestpaleis, gebouwd ten behoeve van de Wereldtentoonstelling. Tal van Nederlanders waren overgekomen en diep onder de indruk geraakt van de Vlaamse geestdrift en de pracht van vaandels en vlaggen. Na afloop had men op het slotfeest voorzitter Minnaert toegezongen: 'Niets gaat er goed, als Minnaert niet de hoofdzaak doet.' Ook De Clercq was het congres even komen groeten. Van de Woestijne, die het congres verslaat voor NRC, laat hem zeggen: 'Wij moesten er toch bij zijn! Wij zijn immers eeuwig jong, he!'

Parlementsverkiezingen mei 1914

In de parlementsverkiezingen van mei 1914 steunden de flaminganten in Gent de Daensistische lijst, getrokken door de Kortrijkse geneesheer Gustaaf Doussy. De lijst haalde 4.100 stemmen of 2,6 procent. De Clercq's Daensistische vriend Hector Planquaert miste op het nippertje de verhoopte 2de zetel in Aalst. Hij werd wel de eerste opvolger van Pieter Daens. In Gent-stad gingen de socialisten nogmaals achteruit terwijl ze wel langzaam uitdeinden naar de randgemeenten. Eerder in het jaar hadden ze landelijk een half miljoen handtekeningen opgehaald voor zuiver algemeen stemrecht. Veelbetekenend was ook een staking bij de machineconstructeur Carels, waar de socialisten zeer sterk stonden, tegen de invoering van het zgn. Taylorisme of de wetenschappelijk bedrijfsvoering met o.a. de lopende band (cfr. Ford in VSA).

Een treffende anekdote over de Clercq is het volgende: op 28 juni 1914, de dag van de aanslag in Sarajevo, zijn Borms en De Clercq op een jaarvergadering van de *Fédération de l'Enseignement Moyen*, waar zij voor de eerste keer in het Nederlands een tussenkomst willen houden. Dit wordt blijkbaar niet gepikt en in de kortste keren liggen De Clercq en een Mechels franskiljon vechtend onder een tafel. Op 11 juli spreekt hij in openlucht onder het belfort. Ds. Domela 's jongste zoon Koo (° 1900) herinnert zich dit als volgt in zijn dagboek: 'Alles ging goed. O, ik vergeet te melden dat er weer een betoging heeft plaats gehad op het Sint-Baafs-plein. René de Clercq heeft gesproken, er werd gezongen als naar gewoonte, het Beiaard-lied, de Leeuwen dansen, hossen, de Vlaamsche leeuw, enz. Jef Denijn speelde prachtig op den beiaard. Het was lekker koeler, want het was de hele dag razend warm geweest. Nadat René de Clercq gesproken had werd er een bouquet aangeboden aan Jef Denijn door A. Moens en begon men te zingen *Lang zal hij leven* enz. René de Clercq sprak heel goed en ik kon hem goed verstaan. Het was heel leuk.'

4 AUGUSTUS: DUITSE OORLOGSVERKLARING AAN BELGIE

Op 5 augustus, precies de dag na de Duitse oorlogsverklaring aan België, tekent De Clercq nog een huurcontract voor een goedkopere woning aan de Driesstraat nr. 61 in Ledeberg. Het gezin zal er nog twee maanden wonen tot de vlucht naar Nederland. Intussen stapten alle Europese sociaaldemocraten mee in de nationale oorlogslogica. In alle parlementen stemden ze de oorlogskredieten. Op 3 augustus werden door de Socialistische Jonge Wacht in Gent, waar De Clercq enkele vrienden had, nog pacifistische affiches verspreid met de tekst 'Weg met de oorlog' en 'Dood aan de jonkers, leve de Duitse arbeiders'. De sociaaldemocratie, zo klonk het in voorwaardelijke

wijs, 'zou de oorlog beletten als ze sterk genoeg was.' De dag na de Duitse inval werd de affiche verboden. Dat het socialistische kopstuk Emile Vandervelde tot minister van staat werd benoemd, was een bericht dat verloren stond op de derde pagina van het dagblad *Vooruit*. In Gent braken rellen uit: jonge 'apachen' gingen op zoek naar Duitse opschriften en plunderden een Duitse winkel, terwijl *Vooruit* tussen het opgeklopte hoeraproza nog een verklaring van de Duitse sociaaldemocratie afdruckte. Vele zgn. 'vaderlandsloze gezellen' zoals de jonge Hendrik De Man melden zich in de vaderlandse euforie voor frontdienst. Ook de 51-jarige Daensist Hector Plancquaert meldt zich maar wordt wegens zijn leeftijd geweigerd. Op 17 augustus werd de censuur ingevoerd voor de Gentse pers, nadat op 15 augustus het feestpaleis Vooruit in de Sint-Pietersnieuwstraat feestelijk had moeten worden ingehuldigd. Begin augustus werd al voor heel België de godsvrede of de union sacré afgekondigd: sociale en communautaire geschillen worden in de koelkast gestoken en 'er is nog slechts één partij, die van het vaderland.' Zie in dit kader ook de benoeming van socialistische en liberale excellenties. Intussen laat de oorlog zich ook meer en meer in Gent voelen. Zolang de Duitsers nog ver weg zijn wordt overal de Belgische vlag uitgehangen en viert het franskiljonisme hoogtij. Ook Duitsers, Hollanders, Zwitsers etc. hijsen de tricolore en hangen bordjes uit zoals 'nous sommes belges'².

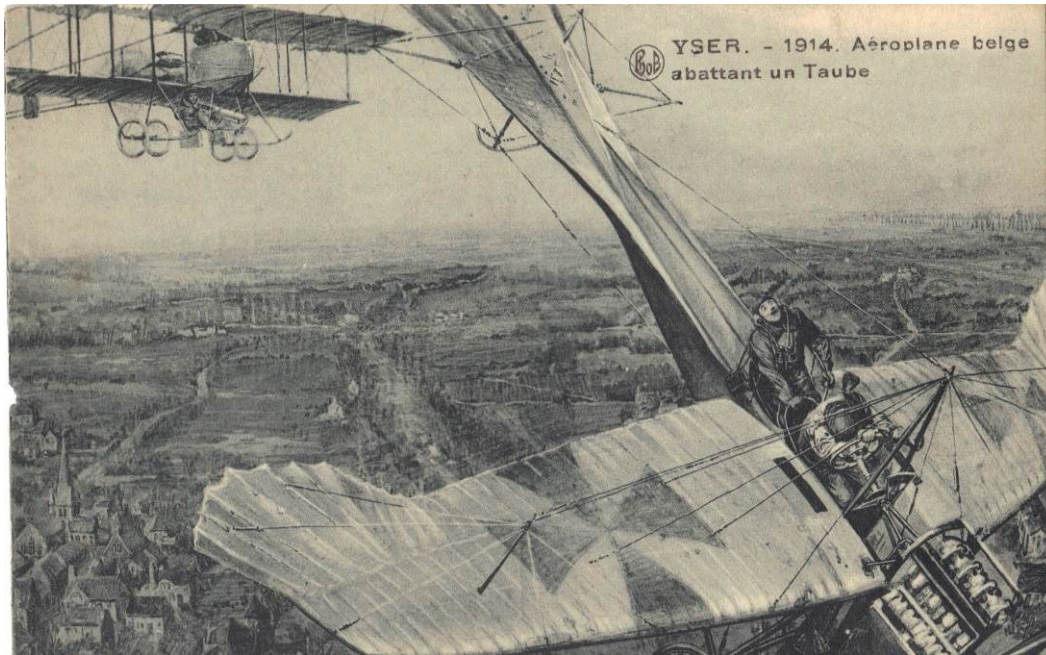
Dominee Domela Nieuwenhuis onverschrokken ooggetuige van de oorlog

In de loop van augustus zijn er naast de Belgische gewonden al enkele Duitse gewonden uit de gevechten rond Luik en later rond Halen in het 'krijgsgasthuis'. Ds. Domela geeft hun geestelijke bijstand. Als officieel protestants aalmoezenier mag hij zich overal bewegen. Per fiets en trein dweilt hij onverschrokken het land af om de verspreide protestanten bij te staan. De verbittering tegen de Duitsers is groot ook bij gekende flaminganten. Zo ontmoet Domela professor Mac Leod, die in feite aan de basis lag van de radicale groep *Bestuurlijke Scheiding*. Domela noteert verbouwereerd: 'Hij droeg nota bene de Belgische kleuren met den Vlaamschen leeuw erop, en dan te denken, dat hij ter gelegenheid van de 75-jarige onafhankelijkheidsfeesten niet wilde vlaggen en niet op audiëntie kwam. Nu sprak hij broederlijk met den Franskiljon over de 'Unité nationale' en is zeer Duitschvijandig.'

Op 20 augustus bezetten de Duitsers Brussel. In Gent slaan de gestelde lichamen op de vlucht, ten onrechte blijkt, want de Duitse militaire pletwals zwenkt af naar Ninove, Zottegem, Oudenaarde, richting Parijs. Men laat Gent voorlopig rechts liggen. Door de militaire perscensuur krijgt men slechts Belgische militaire zegebulletins te lezen, terwijl de steeds toenemende vluchtelingenstroom anders doet vermoeden. Duitsers worden als hunnen en barbaren afgeschilderd. Op 21 augustus staat Domela in Sint-Niklaas een Duitse koopman bij die als spion ter dood is veroordeeld en wordt terechtgesteld. De militaire bevelhebber van Brabant, generaal Clooten neemt het bevel over Gent. Domela noteert in zijn dagboek: 'De Franskiljons op de Kouter zien er wanhopend uit. Zij, die met alle macht de vervlaamsching van onze Hoogeschool beletten, zien nu in de toekomst misschien de vervlaamsching door het Duitsch bewind of een verduitsching. Hun lieve Fransche beschaving wankelt als een gebouw, dat op verrotte zuilen rust.'

---

² Vanaf hier tot de val van Antwerpen ontlenen we notities uit het Oorlogsdagboek van ds. Domela Nieuwenhuis Nyegaard (Nieuwe Uitgevers Maatschappij Den Haag, 1915), die in de verdere ontwikkelingen met name het ontstaan van het activisme, dus ook in de evolutie van De Clercq, nog een belangrijke rol zal spelen.

Een Duitse 'Taube' (geconstrueerd tussen 1910-1914) wordt belaagd door een Belgisch toestel (Belgische propagandakaart van na de oorlog).

Eind augustus zit het feestpaleis van de wereldtentoonstelling al vol met vluchtelingen. 'In den nacht' schrijft Domela 'vliegen Duitse 'Tauben' en zelfs soms Zeppelins over Gent. Reeds verscheidene malen werden bommen gegooid, met het doel om het verkeer met Oostende en Antwerpen te verbreken, het mislukte echter.' Op 7 september probeert het Belgische leger tevergeefs de Duitse regimenten 162 en 163 die vanuit Wetteren oprukken, te stoppen bij Kwatrecht-Melle. Tientallen gesneuvelden langs beide zijden, zware vernielingen aan huizen en boerderijen zijn het gevolg. 10 burgers werden gedood. De Duitsers reageerden zich bij onverhoopte tegenstand eens te meer af tegen de burgerbevolking. Domela schrijft: 'Wij ruiken de brandlucht tot in Gent.'

Gent wordt (voorlopig) niet bezet

Op 8 september onderhandelt de Gentse burgemeester Braun, in weerwil van het Belgische militaire bestuur, met generaal von Böhn in Oordegem op 500 m van het station van Kwatrecht. Von Böhn stemt ermee in Gent niet te bezetten (volgens Domela omdat de Duitsers 'een oproer onder de door de couranten opgehitste arbeidersbevolking van 50.000 zielen vreesden'), maar de Gentse burgerwacht moest wel ontwapend worden. Bovendien moest de stad vóór 18 uur bons leveren voor 150 ton haver, 100.000 sigaren, 1.000 flessen mineraal water, 400 meter verbandstof, 100 fietsen, 10 motorfietsen en een hoop andere artikelen. Bij zijn terugkeer te Gent werd de burgemeester als 'Baron van Oordegem' enthousiast onthaald. Het nieuws dat de Duitsers de stad niet zouden bezetten, leidde tot een vreugdebetoging. De hele regeling komt plots op de helling te staan omdat de Belgische luitenant Kervijn in de Lammerstraat een Duitse onderhandelaar onder vuur neemt. Alleen de tussenkomst van de Amerikaanse consul, die suggereerde dat er in de stad een aantal (toen nog neutrale) Amerikanen waren in het kader van de viering van 100 jaar verdrag van Gent (het einde van de Amerikaans-Engelse oorlog 1812-1814), kon de Duitsers overtuigen om de (pas gerestaureerde) stad niet in brand te schieten. Domela ontfermde zich over de bewuste gewonde Beierse soldaat.

Na de terugslag aan de Marne, moeten de Duitsers Parijs opgeven en pogen ze de kanaalhavens in handen te krijgen, de zgn. wedloop naar de zee, waardoor Gent weer in het vizier komt. Domela begeeft zich per fiets in de schemerzone tussen Duitsers en Belgen en meldt hoe de stationschef van Gavere de treinwagons met haver, die aan de Duitsers moeten worden geleverd, nog net uit de handen van het Belgisch leger weet te houden. Gent kruipt nogmaals door het oog van de naald. Hij bezoekt ook het slagveld van Melle en spreekt van Gentse lijkenplunderaars die 's nachts opereren. Tussen 23 en 26 september reist Domela, die menigmaal voor Duits spion werd aanzien, over en weer naar het bezette Brussel. Na de val van het bolwerk Namen op 25 augustus en de gevechten bij Aalst op 26-27 september, neemt de vluchtelingenstroom naar en door Gent spectaculair toe.

Kapotgeschoten arbeiderswoningen in Melle na de gevechten van 7-8 september. Men kon de brandlucht ruiken tot in Gent.

De Clercq bekommerd over zijn geboortedorp

Blijkbaar heeft De Clercq in deze periode het verhaal vernomen – is hij op bezoek geweest bij zijn familie? – dat op 10 september een Duits Uhlahn uit een groep van negen door Deerlijkse burgers zou zijn doodgeschoten; Duitse kanonnen zullen vanop de nabijgelegen hoogten als represaille zijn geboortedorp vernietigen, als plots de gewonde soldaat als bij wonder tevoorschijn komt en verklaart dat hij wel degelijk door Belgische soldaten werd beschoten. De Clercqs geboortedorp is van de totale vernietiging gered; hij verwoordt het voorval in *Een lied van trouw*:

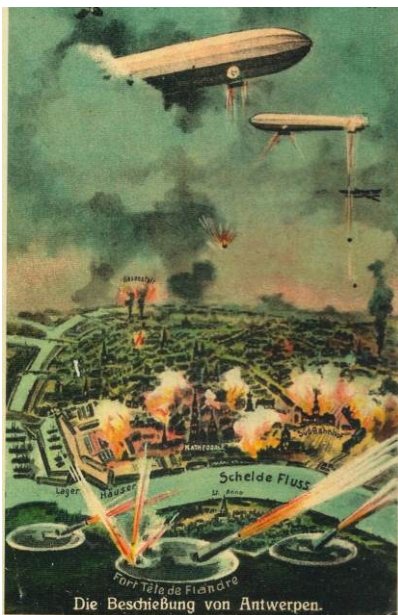
*Ik zie kanonnen opgesteld
 Voor het dorp waar ik ben geboren,
 De hoeven rood om den toren
 En den boer gedood op zijn veld.*

Engelsen en Fransen komen Antwerpen te hulp

Engelse troepen van generaal Capper, op 4 oktober geland in Zeebrugge, worden per dubbeldekker aangevoerd om via Gent het nationaal reduit (schuiloord) Antwerpen vooralsnog te vrijwaren. Hier worden Engelse gewonden op 10 oktober via Gent afgevoerd met een Londense dubbeldekker

Op 4 oktober komen in Zeebrugge gelande Engelse troepen onder generaal Capper o.m. met Londense dubbeldek bussen via Gent te hulp om Antwerpen vooralsnog te vrijwaren. Volgens First Lord of the Admiralty Winston Churchill zal Engeland Antwerpen nooit opgeven. Toch is nu ook de vlucht uit het Land van Waas richting Gent echt op gang gekomen. Op 7 oktober schrijft Domela: 'Dinsdag op woensdagnacht hoorden wij 't geheimzinnig gesnor van een Zeppelin boven Gent.'

Val van Antwerpen volgens een Duitse propagandatekening

Dezelfde dag gaat het gerucht dat heel Antwerpen op de vlucht is en verschijnen de Franse vlootfuseliers van admiraal Ronarc'h op het toneel. Domela noteert: 'Wij zagen ook talrijke Fransche troepen. Het zijn over het algemeen zeer kleine mannen, velen van donkeren oogopslag en een zuidelijk voorkomen. Zij zagen er slordig, ongeschoren en afgetrapt uit. 8.000 Franschen zijn naar Oosterzeele Meirelbeke opgetrokken om de Duitschers tegen te houden. Als het volk de Franschen ziet, roept het: 'Vive la France!' Zelfs zag ik een bekend Flamingant met zijn hoed in de hand en in het Fransch juichen: 'Vive la France!' Frankrijk, dat eeuwen lang de Vlamingen heeft benadeeld in al hun diepste denken en voelen, Frankrijk, dat van 't Vlaamsche volk gemaakt heeft wat het nu is, toegejuicht door een Flamingant! Is dat de razernij van den oorlog, of is dat droeve ernst.'

Intussen worden de Duitse gewonden uit Gent onder gejouw naar Brugge getransporteerd. De Duitsers verzekeren zich van de Scheldeverbindingen Wetteren, Schoonaarde en Uitbergen. Domela noteert: 'Nu is het Zaterdag (10 oktober, JV), van nacht was er weer een Zeppelin boven Gent. Men zegt, dat gisteren Antwerpen gevallen is, doch de couranten spreken nog altijd van successen, 40.000 vluchtelingen uit Antwerpen, Waesland, en nu ook uit West-Vlaanderen slapen in het Feestpaleis, in kerken, kloosters, stations, scholen, huizen van naar 't buitenland gevluchten enz. Iemand vertelde mij, dat hij een Fransch soldaat in de stad had zien komen met het afgehakt hoofd van een Duitscher.' In deze dramatische omstandigheden besluit het gezin De Clercq uit Ledeberg naar Nederland te vluchten. Gent valt op 13 oktober.

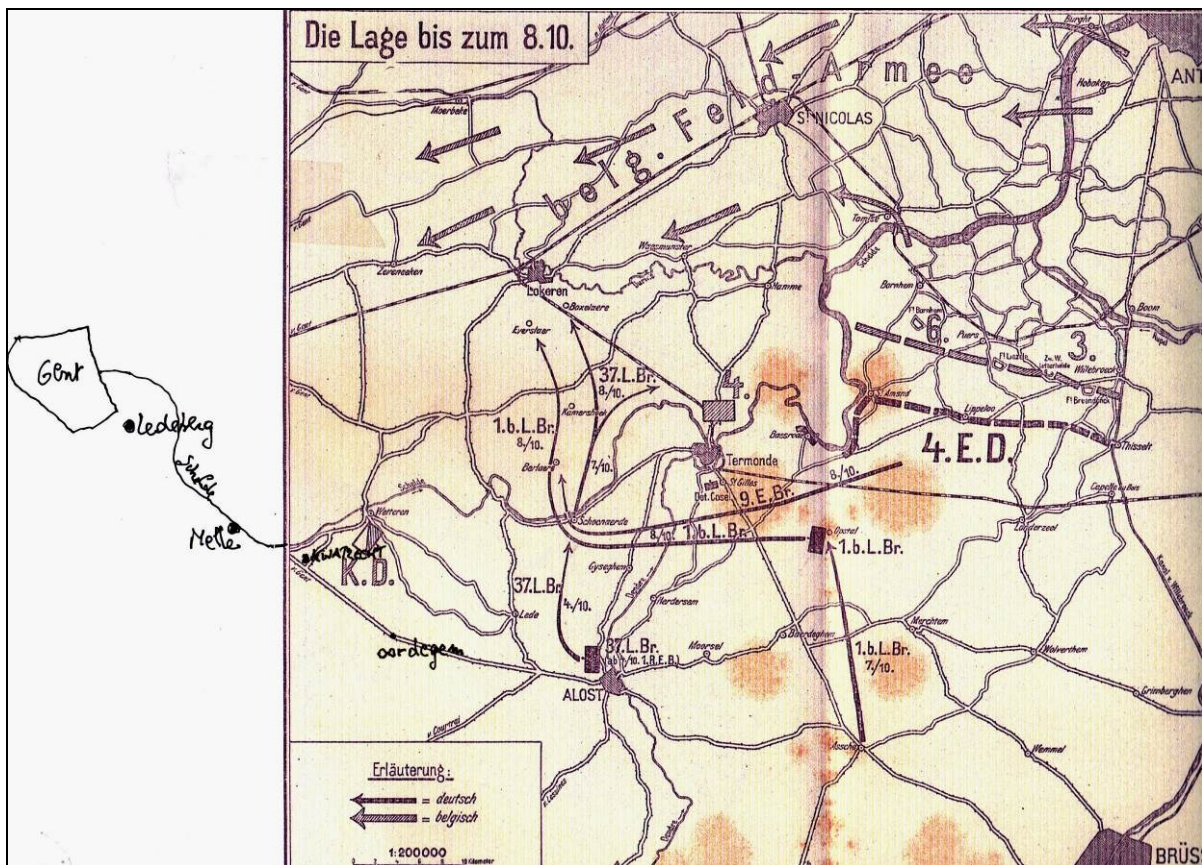
Vluchtelingen rusten uit in de buurt van Gent langs een lijn van de 'vicinal' (buurtspoorwegen) op 9 oktober, op ongeveer dezelfde dag van de vlucht van de familie De Clercq.

HET GEZIN DE CLERCQ OP DE VLUCHT

Het is lang onduidelijk geweest op welke datum De Clercq precies is gevlucht. Na het verschijnen van de biografie over Cyriel Buysse door Joris van Parys in 2008 is er wat meer licht in deze zaak gekomen. Volgens getuigenis van dochter Elza De Clercq en de beschrijving in De Clercqs eigensleutelroman *Een Wijnavond bij dokter Aldegraaf* uit 1927, komen René en Cyriel mekaar nog op Belgisch grondgebied tegen op de vlucht. Eind oktober vermeldt Buysse een precieze datum in een lezersbrief in *De Telegraaf*: 'Toen voelde ik mij zeer vermoeid en wenschte enkele dagen rust te nemen. Dat was op 6 October. Ik kwam naar Den Haag, waar ik gedomicilieerd ben en altijd 's winters verblijf en waar ook mijn familie reeds was aangekomen. Mijn plan was daar een week te blijven en dan weer naar België te vertrekken. De gebeurtenissen hebben mij dat belet. Enkele dagen na mijn aankomst in Nederland viel, gansch onverwacht, de stelling Antwerpen in handen van den vijand en werden meteen voor mij de verbindingen met Vlaanderen afgesloten.' Naar analogie mogen we aannemen dat ook De Clercq op 6 oktober het land verliet. In *Een Wijnavond ...* beschrijft hij op p. 24 een eerste ontmoeting van zijn alter ego, Michiel Coxie, met Buysse: De stoomtram komt er niet

meer door en ze besluiten dan maar te voet te gaan. 'Toen wij allen langen tijd geloopt hadden hoorde ik een stem achter mij 'Michiel, vlucht gij dan?'. Ik keek om en zag op zijn vliegende fiets één onzer beroemdste romanschrijvers. Naderend herhaalde hij weer: 'Michiel, vlucht gij?'. 'Vluchten Cyriel, zei ik, vluchten? Wij blijven toch niet staan!'. 't Is belachelijk te vluchten ook' riep Cyriel en weg was hij als de weerlicht.' Uiteindelijk blijkt er toch een tram door te komen waarop mensen 'stonden en hingen zoo dicht en dik als druiven aan trossen.' Sander Peers, mogelijk een alter ego van Buysse, die even voordien aan de Leie zijn landhuis niet had willen verlaten zit ook tussen dit klunen.

Over de vluchtende massa (ca één miljoen Belgen vluchtten die dagen naar Nederland) schrijft De Clercq veel later: 'Eerst voor de zee of de Schelde kwam zij tot staan. Meenigeen bekocht het met zijn leven of zijn gezondheid en dat alles om niets. Want, naar wij allen vernamen, geen enkel huis werd afgebrand, geen man gevangen' (hij is hier wel erg selectief in zijn geheugen, denken we maar aan Leuven, Antwerpen en vooral het veel meer nabij gelegen platgebombardeerde Dendermonde en de hoger aangehaalde gebeurtenissen in Melle-Kwatrecht).

Door ons aangevulde Duitse militaire situatieschets 8 oktober 1914

Volgens getuigenis van Octaaf Steghers week 'den dichter, bezorgd om zijn huisgezin uit. Op een vroegen morgen ontmoette ik hem te Eekloo, waar hij den tram zou nemen voor de Hollandsche grens We drukten elkaar de hand, wenschten wederzijds een spoedig weerzien, bedachten niet dat maanden, jaren zouden verlopen eer dat nog gebeuren mocht' (...) 'het is me nadien voorgekomen alsof de Clercq op dien zonnigen oktobermorgen' (...) 'De Clercq is geenszins uitgeweken met een vooropgezet plan, doch stilaan is in hem de verontwaardiging gaan oploeien, het heilige verzet gaan ontsteken,

gaan rood-vonken. Eerst bij het heftig geware worden van het ellendige, officieuse en officieele geknoei, dat er voor alles op los stuurde om ons Vlaanderen ten onder te krijgen.'

De Clercq, Belgische vluchteling in Amsterdam

Vanuit Eeklo nam het gezin De Clercq de tram naar Watervliet die aansluiting gaf op het Zeeuws-Vlaamse tramnetwerk. Zij verblijven eerst in het Zeeuws-Vlaamse Biervliet waar zij op een zolderkamer overnachten. Hun tweede verblijfplaats is Hoofdplaat aan de Westerschelde. Op 10 oktober krijgt hij een identiteitskaart van vluchteling in Amsterdam. Op 1 december begint hij les te geven aan de Belgische school aan de Van Ostadelaan in Amsterdam.

René de Clercq (tweede van links bovenaan) in de Belgische School aan de van Ostadelaan in Amsterdam tijdens een bezoek van minister van Kunsten en wetenschappen Prosper Pouillet

Op 13 december krijgt het gezin De Clercq beschikking over een luxueuze villa van de Haarlemse familie Scholten aan de Karel Van der Heydenlaan in Baarn in het Gooi. De kinderen gaan er naar een katholieke school en dochter Elza herinnert zich de winter aldaar en dat het salon 'verboden terrein' was voor de kinderen omdat er nogal veel personaliteiten op bezoek kwamen, wellicht met het oog op de stichting van het dagblad *De Vlaamsche Stem* op 1 februari 1915. Ze weet ook dat een versleten keukenmat door De Clercq, die geschandaliseerd is omdat sommige Belgische vluchtelingen nogal baldadig zijn, wordt vervangen. Ook voorraden die er profylactisch liggen opgeslagen, laat hij bewust onaangeroerd. In mei van het volgende jaar krijgt hij via zijn uitgever Van Looy een huis toegewezen aan de Singel, 104 (nu 122) te Bussum. Amsterdam, waar hij werkt, is immers beter bereikbaar vandaaruit.

INTUSSEN IN BEZET GEBIED

Niettegenstaande De Clercq op dat moment al in Nederland verbleef, loont het de moeite om in te gaan over de situatie in bezet Vlaanderen en meer bepaald in Gent, al was het maar omdat De Clercqs verdere toekomst hierdoor sterk zou worden bepaald. Wij besteden achtereenvolgens aandacht aan het prille ontstaan van het activisme, de houding van de zgn. passieve flaminganten, die zich strikt aan de godsvrede hielden en het ontluiken van de Duitse Flamenpolitiek.

1. Het ontstaan van het activisme

In augustus – september 1914 hadden de toekomstige activisten van *Jong Vlaanderen* nog geen notie van de echte politieke verhoudingen in Europa, al beseften ze dat de terugslag aan de Marne en het inspringen van Engeland een ernstige verlenging van de oorlog betekenden. Zij waren wel geïmponeerd door het vertoon van Duitse kracht en door de oorlogsberichten die de Duitse offensieven breed uitmaten.

Jong Vlaanderen wordt opgericht

Op 14 oktober 1914, de dag na de bezetting van Gent, gaat een geheime vergadering door waar men beslist een nieuwe organisatie op te richten. *Jong Vlaanderen*³ wordt officieel op 24 oktober 1914 gesticht in *Het Nederlandsch Koffiehuis* in de Vlaanderenstraat.

Lokaal het Nederlandsche koffiehuis in de Gentse Vlaanderenstraat (links met terras) waar op 24 oktober het de eerste activistische groep Jong Vlaanderen werd gesticht. Later zou de Clercq in zijn hart Jong Vlaming zijn maar zich boven de verschillende strekkingen binnen het activisme positioneren.

Aanwezig waren een 10-tal mensen o.m. van de hoger genoemde *De Bestuurlijke Scheiding*, onder wie Marcel Minnaert en ds. Domela, die wellicht meegekomen was met Minnaert, omdat die met zijn zoon Edzard bevriend was en geregeld aan huis kwam bij de Domela's op de Coupure. Voordien was Domela wel lid van enkele verenigingen, waaronder het ANV, geweest maar politiek was hij nooit op de voorgrond getreden. Volgens professor Lode Wils stond hij evenwel al van voor de oorlog in Duitse dienst. De vergadering koos Domela als hun 'leider'. Volgens Van Acker 'omdat hij de oudste was, het meest charisma had (witte baard) en de fysieke allure van een profeet'. Hij was de

³ Tegen Oud Vlaanderen (de geminchte politiekers en andere gematigde krachten) en verwijzend naar Jonge Turken die in 1909 een despotische sultan hadden afgezet.

beste invaller voor Mac Leod, die naar Engeland gevlucht was. Bovendien had Domela al contacten gehad met de Duitsers. Hij had van generaal von Werder een pas gekregen om gewonden bij te staan. Die kon goed van pas komen om de Jong Vlaamse boodschap te verspreiden. Op 24 oktober had hij nog een afspraak met generaal Jung, volgens Domela's dagboek 'dien edelen, hoogst minzamen krijgsman, die zich aller eerbied en toegenegenheid afdwingt'. Tenslotte was Domela de enige die zich kon permitteren uit de anonimiteit te treden⁴. Domela was als Nederlander, militant vegetariër en anti-alcoholist zeker niet het type dat veel Vlamingen aansprak. Als dominee maakte hij bovendien weinig kans in het katholieke Vlaanderen.

Programma van Jong Vlaanderen

Op de stichtingsvergadering stelden de Jong Vlamingen dat Vlaanderen belang had bij een Duitse overwinning. Domela schoof meteen enkele elementen vooruit voor het programma: 'den rampzaligen naam België' moest verdwijnen, Vlaanderen moest een aparte Zuid Nederlandse staat worden (met de taalgrens als Zuidergrens), het lot van Wallonië bleef hun onverschillig, het Frans moest worden verbannen. In het secundair onderwijs zou Duits na het Nederlands de tweede taal worden. Op 27 oktober namen ze een tekst aan die de stellingen van Domela in een internationale context plaatste. Als eerste fase wensten ze aanvankelijk een inlijving van Vlaanderen als deelstaat in het Duitse rijk, omdat alleen zo de verfransing kon worden uitgeroeid. Later kon Vlaanderen deel uitmaken in een federatief verband op één of andere manier van één grote Germanenbond. De Vlaamse soldaten moesten zo spoedig mogelijk mét i.p.v. tegen de Duitsers vechten. Van een 'Alldoetschum' als eerste stap wensten ze terecht te komen in een 'Allgermanentum'. Het is duidelijk dat men hier (via Domela?) het standpunt van het Alldeutscher Verband overneemt. Voor alle duidelijkheid: dit annexionistisch ADV was rond de eeuwwisseling door de Vlaamse Beweging wandelen gestuurd.

Gott mit uns

Uit zijn oorlogsdagboek leren we dat Domela in die dagen een bijna grenzeloze bewondering had voor de Duitsers. Bij zijn contact met gewonden kwam hij onder de indruk van het harmonieuze samengaan van vaderlandszin, godsdienstzin en intellectuele ontwikkeling: 'Terwijl die arme, goede, onontwikkelde Vlaamse gewonden nauwelijks kunnen lezen en meestal slechts kaartspelen, lezen de Duitsers de Bijbel en andere ernstige boeken met graagte.' Volgens een lid van zijn gemeente verkoos Domela de christelijke Duitse cultuur boven het goddeloze Frankrijk 'omdat de Landsturmelingen hun navel een riem dragen 'Gott mit uns'. Het viel Domela ook op hoe de Nederduitse soldaten gemakkelijk met de Vlaamse bevolking konden praten: 'Het kleine volk gaat heel vriendelijk met de Duitsers om en verstaat hen vrij goed.' Zoals de Sleeswijkse soldaten onder mekaar Deens spraken en toch loyaal voor het Duitse vaderland vochten, zo moest althans volgens de dominee ook de toekomst voor Vlaanderen worden. Ook de oudere student Leo Picard was aanvankelijk onder de indruk van de Duitse mogelijkheden. De enige dissident was eigenlijk Minnaert. Hij zou flamingant blijven ook onder een Duitse bezetting en de Groot-Nederlandse kaart trekken.

---

⁴ Het valt op dat de activisten, zelfs onder de bescherming van de Duitse bajonetten en bij afwezigheid van de Belgische autoriteiten, zeer lange tijd anoniem bleven.

Domela versus Minnaert

De derde vergadering had op 13 november plaats bij Domela op de Coupure Rechts. Domela vroeg er 'voor het aangezicht van God, in wie wij allen op een verschillende manier geloven, één verbond te maken en elkander in nood en dood trouw te zweren tot het uiterste.' Minnaert pleitte weer voor toenadering tot Nederland, terwijl Reimond Kimpe vond 'dat alle hulp uit het Oosten moest komen.' De eedgenoten besloten uiteindelijk de 'inlijving' af te zwakken tot 'toenadering' tot Duitsland. Naar de *Kölnische Zeitung* stuurden ze meteen een correctie aan hun programma op: 'In dat geval van inlijving bij Duitsland, de jonge Vlamingen Nederlanders zouden willen blijven en van Walenland gescheiden; zo zouden ze dan ook met geestdrift willen meewerken om een dam op te werpen tegen het latijnendom.' (notulen van Jong Vlaanderen). Op 7 december probeerde Minnaert nog eens maar Domela repliceerde dat Vlaanderen van Nederland niets te verwachten had (daar was men volgens hem 1830 nog niet vergeten en wou men 'geen overmacht van (katholieke) ultramontanen'). 'Wij moeten eerst een staat Vlaanderen in het leven roepen eer Holland in ons gelooft' (...) 'de Duitse hulp hebben wij nu bij de stichting, inrichting en opbouw van een Vlaamse staat nodig.' Zelfs Minnaert gaf toe dat 'voor Vlaanderen elk lot, zelfs een mogelijke verduitsing, verkieslijk was boven overheersing door België of Frankrijk.'

Kerstwensen aan de keizer

Was het als gevolg van het vastlopen van de Duitsers aan de Marne en de IJzer dat de Jong Vlamingen zich wat meer gingen bezinnen en meer aanknoopten bij hun vooroorlogse programma met nadrukkelijker het behoud van hun taal en cultuur? Nog in december sprak men over een Duitstalige brochure over de Vlaamse Beweging. Eind december zonden ze een (naamloze) kerstboodschap naar de keizer van de hand van Picard. Nadat ze zich geëxcuseerd hadden dat de Vlamingen aan de verkeerde kant vochten, durfden ze toch hopen 'op de ure der bevrijding als wij, verlost van alle Romaanse dwang, opbloeien zullen als frisse loot van de aloude Germaanse stam. Dan zullen wij als echte Nederlanders van Kales tot de Maas de roemrijke naam onzer voorouders herwinnen. Dan worden wij onder de hoge leiding van Uwe Majesteit trouwe grenswachters van het machtige Germanendom.' Deze brief kwam evenwel niet bij de keizer terecht maar bereikte het militaire hoofdkwartier dat dit verzoek om 'Aufnahme in das Reich' doorstuurde naar Buitenlandse Zaken dat het doorstuurde naar Gouverneur-generaal von Bissing in Brussel. De kleine equipe van Jong Vlaanderen zag in de oorlogsomstandigheden een unieke opportuniteit om haar programma te realiseren. Vooral dominee Domela rekende op de Duitse bajonetten: 'Alleen Duitsland kan Vlaanderens volk verlossen en voor Vlaanderens bevrijding hebben wij jarenlang de Duitse ambtenaren en soldaten nodig', stelde hij eind 1914. 'Zonder Duitsland gaat het niet. Alleen onder de hoge leiding van het Duitse Rijk kan Vlaanderen de band met de Walen breken en uit België's puin herrijzen.' Zeker in het begin hadden de activisten een zeer zwakke basis. Daarom was voor Domela het lobbyen bij 'politiek invloedrijke Duitse personen' steeds de hoofdzaak. Gezien de strenge censuur was er zeker in 1914 van dit alles niets bekend bij de Vlaamse bevolking. De Jong Vlamingen zouden alvast de bezetter verzoeken hun tegenstanders te kortwieken. In hun ambities om de macht over te nemen, deinsden ze voor niets terug: 'De wegzending van mannen als Paul Fredericq, burgemeester Braun, schepen De Weert, Pirenne e.a. zou moeten worden gevraagd en er zou niet moeten worden gerust voor dat deze verkregen is', staat in de notulen van 12 december 1914 te lezen. Van die onvrome wens kwam voorlopig niets in huis. Enige

democratische onderbouw voor hun streven was cfr. de antipolitieke houding in *De Bestuurlijke Scheiding* van geen tel.

Radicale Jong Vlamingen

Volgens Domela was 'parlement' overigens een samenstelling van 'parler' en 'mentir'. Bij de politici vond men slechts 'franskiljons, onverschilligen en arrivisten.' 'De politiekers zijn dorre takken op Vlaamsch gebied.' De oude leiders van de Vlaamse Beweging waren niet meer op hun taak berekend, er waren nu nieuwe gidsen nodig. Zelfs de oprichting van een Vlaams-nationale partij vond men zinloos. Het Vlaamse volk was zó diep gezonken dat het zelf niet kon meewerken aan zijn bevrijding. De Jong Vlamingen gingen ervan uit dat het volk zich wel gewillig aan de nieuwe situatie zou aanpassen. 'We hoeven met de grote massa geen rekening te houden, want die luistert alleen maar naar het geluid van het kanon', meende Richard De Cneudt. Na de oorlog zou de massa 'met gewilligen kuddegeest' aan elke overwinnaar alle eer bewijzen.

Enige dagen na de val van Gent begaf Domela zich bij zijn vriend en leerling van Gezelle, Eugeen Van Oye in Oostende: 'Nog herinner ik me als gisteren hoe ik bij hem binnenkwam en zeide: 'Ik kom u gelukwensen met België's ondergang. God geve dat Vlaanderen nu geheel vrij moge worden.' De dokter sprong op, zijn leeuwenmanen fladderend om zijn hoofd riep hij: 'Als echte Vlaming dank ik God voor de aftocht van het Belgische leger. 1830 is de grootste ramp geweest voor onze Vlaamse gewesten. Mijn zoon is helaas soldaat in het Belgisch leger. Als nu dat Belgisch d.i. Frans bewind maar nooit terugkeert.' Hij was opgetogen en zei: 'Met Rodenbach zeg ik u: 'Nu is Vlaanderens zonne weer aan 't dagen.' *Jong Vlaanderen* had er een tweede kern bij.

Anti-Belgische houding

Een echte nieuwigheid tegenover het vooroorlogse flamingantisme was de anti-Belgische houding. Behalve de principiële anti-Belg Domela en misschien Van Oye waren alle (toekomstige) activisten zeer trouwe Belgen cfr. René De Clercq. Deze radicale loyauteitsomslag (door de tegenstanders gemakkelijk als 'verraad' bestempeld) werd m.i. in zijn diverse aspecten nog te weinig bestudeerd. Kwam het activisme zomaar plots uit de lucht gevallen? Was het zoals de officiële geschiedschrijving stelt, een loutere uitvinding van Duitsers en Nederlanders? Ik vergelijk de toestand van de Vlaamse beweging in 1914 graag met een verbrandingsmotor: in de (Vlaamse) ontploffingsruimte lag er sedert 10 jaar een uiterst ontvlambaar gas zich op te persen. Er bestond al enige taalwetgeving maar als de mentaliteit (van de machthebbers) niet mee evolueert en de praktische afdwingbaarheid veel te wensen laat, ontstaat een sfeer van permanente frustratie, ongeduld, wantrouwen tegenover meer gematigden etc. Bovendien zag de Vlaamse beweging, die stilaan een massabeweging geworden was, in de Belgische parlementaire ruimte weinig ruimte voor verdere verwezenlijkingen (cfr. De mislukking van Van Cauwelaerts Vlaamse meerderheidsstrategie). M.a.w. elke vonk kon dit samengeperst gas tot ontploffing brengen.

Domela, de nieuwe messias?

In de merkwaardige situatie in de nazomer 1914 deden enkele radicale jongeren de vlucht naar voren. Ze verwachtten hun heil van persoonlijke studie, charismatisch optreden en een plotselinge, autoritaire verandering van de verhoudingen: een *Messias*. Alleen een wonder, een *deus ex machina*, kon een uitweg bieden. Die messias kwam er

in de persoon van Domela. Die verwoordde zijn rol in 1914 enkele jaren later als volgt: 'In Gods kracht greep ik met machtige hand een wegstervend volk aan en blies die halfdoden, die sinds eeuwen geen staatsvormende gave meer hadden, de levenwekkende gedachte in van een eigen staat Vlaanderen.'

Het activisme: een louter Gents fenomeen?

Fanatieke jongeren, zoals Marcel Minnaert, wilden eindelijk daden en resultaten tot elke prijs. Een merkwaardige vaststelling is ook dat bijna alle activisten iets met Gent te maken hadden: *ofwel hebben zij er gestudeerd*: aan een vrijzinnige universiteit, het activisme was trouwens grotendeels vrijzinnig. Gent plakte een stempel op eenieder die er verbleef of zoals de Clercq het verwoordde: 'Ik ben West-Vlaming door geboorte en Gentenaar bij opvoeding' en 'In Gent heb ik geleefd en geloofd.' *Ofwel hebben ze er gewerkt*: Borms was studiemeester aan het Gentse atheneum, Haller was er leraar. Uiteraard zorgde vanaf oktober 1916 de vervlaamste universiteit er voor een concentratie van activistische intelligentsia.

In Gent lagen alle vooroorlogse tegenstellingen (levensbeschouwelijk, sociaal en communautair) het scherpst en zou het activisme scherpst uit de verf komen zowel in kwantiteit als in kwaliteit. Bovendien lag de stad in het streng gecontroleerde zgn.

Etappengebied. Slechts enkele Duitse officieren zoals Etappengeneral Wolfgang von Unger en pressedelegierte Hermann Wirth waren enthousiast en verleenden effectieve steun. Laten we wel wezen: eind 1914 was het activisme een zeer minieme beweging, bijna uitsluitend actief in Gent. De uitbreiding zou er later komen, vooral als de Duitsers de vernederlandsing van de Gentse universiteit gingen voorstellen. De latere activist Hippoliet Meert, ook een atheneumcollega van De Clercq, kan model staan voor velen: bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog distantieerde Meert zich duidelijk van de Jong Vlaamse Beweging. Hij behoorde tot degenen die de zaak van Vlaanderen aan de zaak van België verbonden: zolang België geen hinderpaal was voor Vlaanderens ontplooiing, zou hij België trouw blijven. Hij spoorde de Vlamingen zelfs tot voorzichtigheid aan in het belang van de Vlaamse zaak.

General der Reiterei Wolfgang von Unger (Detmold 17 december 1855 -- Berlijn 19 december 1927) commandeerde de 3de Duitse cavaleriedivisie die met 8.000 dragonders, huzaren en andere ruiters op 7 oktober 1914 vrij kalm Ieper bezetten. 's Anderendaagsmorgens verlieten ze de stad die ze daarna gedurende 4 jaar tevergeefs zouden belegeren. De 'Vlamingenvriend' Von Unger werd vanaf september 1915 Etappeninspecteur in Gent en zou later De Clercqs 'De Noodhoorn' vertalen in het Duits.

Vermeldenswaardig, met het oog op toekomstige gebeurtenissen zijn ook de wedervaren van De Clercq's achterneef Godfried Rooms Als oorlogsvrijwilliger in augustus 1914, vocht hij op de verschillende fronten, maar werd op 3 november 1914 met een dertigtal andere Belgische soldaten gevangengenomen nabij Stuivekenskerke en eerst in Holzminden en later in Göttingen opgesloten. In dit laatste kamp zou hij later een centrale plaats bekleden in de activistische werking.

2. De loyaal Belgische flaminganten

De Duitse inval op 4 augustus 1914 had een massale patriotistische roes geëvoceerd. De arbeiders dachten door loyauteit het AS te verwerven, de Vlamingen een Vlaamse universiteit. In september was deze roes in Gent al bekoeld want veel vlaggen worden binnengehaald. Braun stuurt de politie uit om vlaggen weer uit te hangen en lijsten op te maken van 'vaandelvluchtigen'. Het patriotisme is bij velen een opportunistische façade. De internationale humanitaire hulp voor 'poor little Belgium' die snel op gang komt, wordt verdeeld via kanalen, beheerst door het franskiljonse establishment.

De rol van professor Paul Fredericq

Wij hangen het verhaal van de loyaal Belgische flaminganten op aan de belevenissen van De Clercq's vroegere professor Paul Fredericq. Hij was in de vooroorlogse protestantse kerk de enige die intellectueel tegen Domela opkon. Fredericq wordt ook door burgemeester Emile Braun aangewezen om deel uit te maken van een permanente groep gijzelaars, bestaande uit Gentse prominenten, die eind 1914 in 3 ploegen van 10 beurtelings worden ondergebracht in het zgn. Hotel Van der Haeghen in de Veldstraat. Reeds op de dag van de Duitse inval, werden de cursussen aan de Gentse universiteit gestaakt. Ook in oktober herneemt men de lessen niet o.m. door de bemoeienis van Fredericq, die vindt dat men loyaal moest blijven tegenover de opgeroepen studenten en vrijwilligers aan de IJzer. Men ging er toen nog steeds van uit dat de oorlog niet lang ging duren. Fredericq zet zich in voor liefdadige werken, doet verder de redactie van *Het Volksbelang* tot het verschijningsverbod in oktober 1914. Zelfs het blad *De Bestuurlijke Scheiding* waaruit zowat het activisme zou ontstaan, werd toen verboden. Nog een sterke aanwijzing dat de Flamenpolitiek toen nog niet bestond.

In november 1914 had Maurice Maeterlinck, de Gentse Nobelprijswinnaar, in Milaan betoogd dat België voor 'la civilisation latine'⁵ vocht. Vandaag legt men deze toespraak uit als dat Maeterlinck eigenlijk het toen nog neutrale Italië voor de entente wou winnen. Toen schoot zijn rede de flaminganten echter in het verkeerde keelgat o.m. omdat zij er een flagrante schending van de zgn. godsvrede op communautair gebied in zagen. Fredericq noteert in zijn dagboek: 'Prachtige gedeelten, maar ook dwaze' (...) 'als hij manifesten uitgeeft, kan hij nooit maat houden.' Later zullen soortgelijke incidenten de

---

⁵ 'Elle a ainsi rendu à cette civilisation, qui est la seule ou la plupart des hommes veuillent et puissent vivre, un service exactement pareil à celui que la Grèce, lots de grands invasions asiatiques, avait rendu à la mère de cette civilisation. Mais si le service est pareil, l'acte passe toute comparaison' (...) 'Ils se trouvaient depuis des siècles au confluent de deux cultures puissantes et ennemies. Ils avaient à choisir. Ils n'ont pas hésité. Et leur choix et d'autant plus significatif, d'autant plus lourd d'enseignements, que nul n'avait autant qu'eux qualité pour choisir en connaissance de chose. Vous n'ignorez pas, en effet, que plus de la moitié de la Belgique est de source germanique

loyauteit van de flaminganten op de proef stellen en sommigen naar het activisme drijven.

Om de haverklap worden de Belgen herinnerd aan de godsvrede of Union Sacré op sociaal en communautair gebied die in augustus 1914 werd afgekondigd. Hier een exemplaar in Nederland uitgebracht door de Office (de la propagande) belge die begin 1915 werd opgericht. Vooral de godsvrede op communautair vlak zou zwaar onder druk komen te staan.

Op de vergaderingen van *Het Volksbelang* (dat intussen niet meer mocht verschijnen), die bij Fredericq thuis doorgingen met als aanwezigen o.a. Maurits Basse, Oscar Van Hauwaert, beiden atheneumcollega's van De Clercq, schepen de Bruyne en Gillis Minnaert (Marcel's oom), had men de eerste geruchten over het activisme gehoord. De volgende 'motie tot alle Belgen' werd goedgekeurd: 'Patriotes de tous les partis, détournes-vous avec dégoût de ces misérables. L'union fait la force.' Een interview aan Derk Hoek, de zoon van de Brusselse dominee, voor een Nederlands blad geeft zeer goed Fredericq's standpunt van die dagen weer. Zijn onvoorwaardelijk verzet tegen de Duitsers wordt in de eerste plaats gemotiveerd door vaderlandse verontwaardiging over de barbaarsheid van de Duitse inval (de Duitse Kultur vernietigde zelfs de Leuvense universiteitsbibliotheek!). Van Duitsland viel volgens hem niks te verwachten voor de Vlaamse Beweging: 'Duitsland heeft steeds onderdrukt en zal zo het (wat noch te verwachten, noch te hopen valt) wint, met ijzeren vuist ons het Duits opleggen.' Bovendien, was Fredericq ervan overtuigd dat België na de oorlog 'ook van een kuipend Frankrijk, geen invloed meer dulden zou.'

De oorlog had immers de saamenhorigheid der Belgen aanzienlijk versterkt (de zg. âme belge-theorie die o.m. door zijn vriend Pirenne was ontwikkeld). Daaruit zou een sterkere staatkundige eenheid ontstaan: 'Onze nationale trots heeft zich, in deze maanden, zodanig ontwikkeld, en zal zich zodanig ontwikkelen, dat daar van buitenlandse suzeriniteit geen sprake meer kan zijn.' En nog: 'Er is een wind van eendracht en vaderlandsliefde als een zuiveringsorkaan over Vlamingen en Walen, klericalen en liberalen en socialisten, flaminganten en Franskiljons gegaan. Met eenen zoo populairen

en almachtigen Koning als Albert zijn zal, kan er geen spraak meer zijn, in de eerste jaren van een partijdige regeering.' Merken we bij dit laatste op dat Fredericq sedert een tiental jaren persoonlijk bevriend was met Albert.

3. De Duitse Flamenpolitik

Vele auteurs baseren zich op de getuigenis van diplomaat baron von der Lancken (*Meine 30 Dienstjahre (1888-1918)*, Berlin 1931) dat de Flamenpolitik 'in keiner Weise geplant, erst recht nicht vorbereitet gewesen' is. M.a.w. van de Duitse kant uit ging het hem om loutere improvisatie. In ieder geval is er in de vooroorlogse Duitse ambassade in Brussel noch bvb. tijdens de Wereldtentoonstelling van Gent 1913 enig spoor van voorbereiding van een Flamenpolitik te vinden. Integendeel, das Deutsche Haus had hetzelfde officiële (dus franskiljons) karakter als alle andere en de vele Gaststätte en Bierstübe wierven geen Vlamingen maar Franstalige obers aan. Zelfs later, toen de Flamenpolitik op volle sterkte was gekomen, gingen vele Duitse officieren liever om met de franskiljons, hun stand- en klassegenoten, dan met enkele activistische Vlaamse onderwijzertjes en ambtenaartjes. In sommige gevallen werkten zij de flaminganten zelfs tegen.

Colmar von der Goltz en Moritz von Bissing, de eerste en tweede gouverneur-generaal van België

De eerste sporen van de Flamenpolitik dateren van een maand na het uitbreken van de oorlog nl. op 2 september, toen rijkskanselier von Bethmann Hollweg een schrijven richtte tot Maximilian von Sandt, de chef der Zivilverwaltung te Brussel. Hij wees op het belang dat steunverlening aan de culturele Vlaamse beweging voor Duitslands toekomstige verhouding tot Nederland zou kunnen hebben. Vijf dagen later gaf von Bethmann Hollweg in een brief aan de eerste gouverneur-generaal van België Colmar von der Goltz te kennen dat het Belgische vraagstuk onder alle omstandigheden zo geregeld moest worden dat de vriendschappelijke betrekkingen tussen het Duitse Rijk en

Nederland gewaarborgd bleven. Tot hiertoe waren niet de Vlamingen belangrijk maar de diplomatie met Nederland. Von der Goltz, die overigens volledig onverschillig was voor de Vlaamse zaak, verdween spoedig naar Turkije.

Op 27 november 1914 nam Moritz von Bissing in Brussel zijn taak over. De nieuwe gouverneur-generaal ontving uit Berlijn een schrijven op 16 december 1914, waarin de kanselier hem aanbeval de 'berechtigten nationalen Bestrebungen' der Vlamingen zijn volle belangstelling te geven. Sedertdien ging de Flamenpolitik pas echt op volle toeren draaien, waarbij von Bissing in de eerste plaats Hauptmann Dirr⁶ en de Vlaming Haller von Ziegesar⁷ in zijn beraad betrok. Een derde adviseur was Reismann-Grone, was reeds decennialang geïnteresseerd in de Vlaamse Beweging. Hij had in de jaren 1890 voor het Alldeutscher Verband toenadering gezocht met de Vlaamse Beweging maar was in 1897 – '98 ondubbelzinnig afgepoeierd (zie supra).

Op 17 december sprak von Bissing voor de eerste maal te Brussel met Reismann-Grone. Von Bissing, allereerst Duits patriot, doch stellig de Vlamingen als 'Stambroeders' welgenegen, handelde stipt overeenkomstig de richtlijnen van 'Berlijn'. Tijdens het onderhoud met Reismann-Grone zou von Bissing gezegd hebben: 'Wir müssen Belgien vielleicht aufgeben, doch es zerstören durch die Flamen. Das Phantom Belgien bleibt ein Feind.' De uitslag van de strijd aan de Marne en het stokken van het oktoberoffensief om de kanaalhavens hadden kennelijk ook bij von Bissing zijn invloed niet gemist. Op 16 december 1914 schrijft kanselier Bethmann in instructies aan von Bissing 'dat het Duitse Rijk bij de Vlaamse bevolking de positie moet verwerven van natuurlijke beschermer en trouwe vriend' (dass das Deutsche Reich bei einem starken Teil der belgischen Bevölkerung sich die Stellung eines natürlichen Beschützers und zuverlässigen Freundes erwirbt und sichert).

BESLUIT

Uit het voorgaande is het voor ons zonneklaar dat het activisme en de Flamenpolitik zich aanvankelijk volledig gescheiden hebben ontwikkeld. Domela en C^o hadden in 1914 geen enkel contact in Berlijn of Brussel, getuige ook de zgn. kerstboodschap rechtstreeks aan de keizer in Berlijn gestuurd en die uiteindelijk bij von Bissing terecht kwam. De Gentse Jong Vlaamse activisten beschikten toen duidelijk nog niet over de knowhow hoe ze met de Duitse beslissingscentra in contact moesten treden.

De Flamenpolitik gold overigens alleen de zgn. zivilverwaltung in Brussel. Het activisme was ontstaan in het etappengebied waar de militairen de plak zwaaiden. Buiten enige persoonlijk cultureel geïnteresseerden zoals Wirth, von Unger etc. had geen enkele Duitse militair enige kaas gegeten van de Vlaamse kwestie, zij wisten er zelfs het

---

⁶ Hauptmann Pius Dirr raakte als Duits officier begin oktober 1914 gewond in een gevecht bij Hazebroek. Vanaf begin 1915 tot het einde van de oorlog werkte hij in het bezettingsbestuur in Brussel. Met de Vlaamse kwestie maakte Dirr kennis ten huize van de Kortrijkse brouwer en latere Jong-Vlaming Arthur Pollet bij wie hij in de herfst van 1914 herstelde van zijn verwonding. Een van de rapporten kwam bij gouverneur-generaal Moritz von Bissing terecht. Deze ontbood Dirr op 24 december 1914 en liet hem zijn ideeën toelichten. Later zou de diplomatische Dirr de gezworen vijand worden van de onbesuisde ds. Domela.

⁷ Jozef Haller von Ziegesar was protestant en gaf tot 1905 les in het Gentse atheneum. Hij verhuisde naar Brussel. Daar zou hij de ideale persoon zijn die von Bissing de Vlaamse beweging kon uitleggen.

bestaan niet van af. Slechts later zouden Zivil- en Militärverwaltung met mekaar overeenkomsten sluiten betreffende de Flamenpolitik.

Moest het Duitse Rijk, gekend om zijn degelijkheid en planmatigheid met voorbedachten rade een Flamenpolitik ontwikkeld hebben, zouden daar zeker en vast tastbare bewijzen van zijn. Zelfs Domela, door prof. Lode Wils, genoemd als in dienst van de Duitsers vóór 1914, zou volgens mij een slechte Duitse agent geweest zijn, wegens té ondiplomatisch, veel te onvoorzichtig en te opvallend. Domela, die eind 1914 onmiskenbaar super-Duitsgezind was, liet zich echter door niemand, ook niet door de Duitsers, aan de leiband houden. Hij zou de Flamenpolitik eerder schaden en 'kaltgestellt' worden. Het fameuze bewijs als zou hij een Duitse agent geweest zijn, heb ik nog nooit onder ogen gekregen en vergeten we niet dat hij altijd om de Duits-Deense oorlog (1864) en de verhoogduitsing van Nederduitsland een latente wrok tegen het officiële Duitsland koesterde, zelfs zijn Duitse gemeenteleden bestempelde hij nogal eens als 'moffen'.

JV